

Микола ЖЕЛЕЗНЯК,

*в.о. директора Інституту енциклопедичних
досліджень НАН України,
кандидат філологічних наук*

«ДИПЛОМАТІЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ» – ПЕРША СПРОБА ЕНЦИКЛОПЕДИЧНОГО ДОВІДНИКА

Історія творення Енциклопедії Сучасної України (ЕСУ), тринадцятьма томами якої вже користується український читач, бере свій початок від середини 90-х років ХХ століття. Саме тоді українські науковці діаспори стали повноправними учасниками наукового процесу в Україні.

Національна академія наук України як найвища наукова інституція нашої держави активно залучала українських учених зарубіжжя до свого складу з тим, щоб через їхнє посередництво налагодити тісні-

ші контакти із зарубіжними університетами та дослідницькими центрами. Саме в цей час низку провідних закордонних учених українського походження було обрано іноземними членами НАН України. Серед них чільне місце посідає професор Аркадій Жуковський, який довгий час співпрацював із професором Володимиром Кубійовичем над створенням Енциклопедії Українознавства (ЕУ) — унікального видання, аналогів якому, очевидно, немає у світі. Особливість цієї десятитомної Енциклопедії (після завершення проекту ЕУ через кілька років як доповнення вийшов 11-й том) насамперед в умовах та обставинах її створення. Ідея цього видання народилася в перші повоєнні роки серед українських науковців, що в силу різних обставин опинилися в одному з таборів Ді-Пі неподалік Мюнхена.

Іван Раковський, Зенон Кузеля, Володимир Кубійович у 1947 році виступили ініціаторами відновлення Наукового товариства ім. Шевченка та створення під його егідою української енциклопедії, що дала б об'єктивну інформацію про Україну й український народ, висвітлила з наукових позицій питання, замовчувані або фальсифіковані в СРСР. Історія створення цієї енциклопедії — тема окремої публікації, варто лише зазначити, що ЕУ стало найбільшим науковим і культурним досягненням українців зарубіжжя, жоден науковець, культурний, громадський, політичний чи релігійний діяч діаспори не обійшов увагою цей проект. Творці ЕУ, більшість з яких уже відійшла в засвіти й знайшла спочинок на цвинтарі містечка Сарсель під Парижем, здійснили науковий і культурологічний подвиг — створили Енциклопедію народу, який втратив свою державність.

Як відомо, на той час українська нація мала лише одне закінчене енциклопедичне видання — «Українська загальна енциклопедія» (УЗЕ) у трьох томах. Вона була створена у Львові в 1930–1935 рр. На жаль, усі спроби започаткувати видання української енциклопедії спочатку в Харкові, а потім у Києві зазнали фіаско. Радянське партійне керівництво всіляко перешкоджало втіленню енциклопедичного проекту українців. Лише в середині 50-х років зусилля української інтелігенції мали успіх — було розпочато видання Української Радянської Енциклопедії (УРЕ). Неабияку роль у цьому зіграла Енциклопедія Українознавства, видання якої вже розпочалося за кордоном. Компартійні ідеологи були змушені дати «добро» на створення УРЕ, намагаючись перетворити її в могутнє знаряддя боротьби з українськими націоналістами та імперіалістами загалом.

Та на середину 90-х років ХХ століття, коли розпочався проєкт ЕСУ, все це вже було історією. Українські науковці (як «материкові», так і діаспорні), розуміючи всю відповідальність історичного моменту, взялися до справи з'ясування «білих плям» в історії нашого народу та країни, повернення забутих чи замовчуваних, викреслених з історичного процесу імен, до відтворення об'єктивного науково зваженого достовірного історичного процесу, здобутків української літератури, мистецтва, науки, культури в усіх її проявах. Поставала нова європейська держава, точніше відновилася незалежність держави з тисячолітньою історією. Було багато термінових, нагальних справ і потреб, здавалося б, що не на часі створення енциклопедії, що необхідно розв'язувати

важливіші проблеми, однак професор А. Жуковський у 1995 році прибув до України саме з ідеєю створення Енциклопедії. Його не лише зрозумів Президент НАН України академік Борис Патон, а всіляко підтримав і погодився на співпрацю над цим проектом. Справа ЕСУ посувалася поволі, було багато проблем, чимало залишилося їх і донині, але був ентузіазм творців нової енциклопедії незалежної України.

Редакційна колегія була одностайна у визначенні «обличчя» ЕСУ. Це мало бути об'єктивне, неупереджене, аполітичне видання, що подаватиме образ нашої країни ХХ–ХХІ століть у всіх вимірах. Чи не найбільше проблем виникало з підготовкою статей про інституції, що постали в незалежній Україні, та їхніх провідних працівників. Серед таких — дипломатична служба. Звичайно, українська дипломатія має свою історію, і про це є значна кількість праць, однак формат енциклопедичного видання, що характеризується певними особливостями представлення інформації, вимагав розширення джерельної бази, пошуку нових матеріалів, їх узагальнення.

Енциклопедичний довідник «Дипломатія сучасної України», що був у 1997 році підготовлений редакцією ЕСУ разом із співробітниками історико-архівного управління Міністерства закордонних справ (МЗС) України — це своєрідне опробування матеріалів для публікації в Енциклопедії. Статті, вміщені у довіднику, ввійшли (звичайно, з певними змінами та доповненнями) до низки томів ЕСУ. Чому було обрано розділ «Дипломатія» для створення такого «пробного» енциклопедичного видання? Насамперед тому, що цей напрям, за винятком окремих персоналій, фактично не представлений в ЕУ, яка була певним взірцем для ЕСУ. Окрім того, таке видання, на думку укладачів довідника, певною мірою повинно було б заповнити інформаційну прогалину про сучасний стан дипломатичної служби в країні, бо тоді ще не існувало цілісного видання про основні напрямки зовнішньої політики України та її дипломатів, тоді ще не було щорічника «Україна дипломатична».

Основу довідника «Дипломатія сучасної України» склали статті-персоналії про перших послів України, які працювали в країнах, що визнали незалежність нашої держави.

Окрім того, у довіднику було вміщено кілька статей про українських дипломатів, що працювали за часів СРСР. На жаль, поза увагою залишилися чільні представники української

дипломатії періоду УНР, Української держави Гетьмана Павла Скоропадського та Директорії на чолі з Симоном Петлюрою. Звичайно, ці постаті посіли належне їм місце на сторінках томів Енциклопедії Сучасної України. Довідник репрезентував фактично перший ешелон дипломатів Незалежної України. Активно співпрацював з редакцією довідника Юрій Кочубей, який тоді був послом України у Франції, мав тісні контакти з Науковим товариством ім. Шевченка у Європі й приятелював з його головою — професором Аркадієм Жуковським.

Третину об'єму довідника складають загальні статті, серед яких інформація про перший спеціальний вищий навчальний заклад, що готує дипломатичні кадри, — Дипломатичну академію при МЗС. Фундаментальна стаття «Зовнішня політика України», яку підготував Григорій Удовенко, давала панораму міжнародного життя нашої країни. Її розширювала й конкретизувала стаття Павла Султанського про міжнародні ініціативи України.

Низка статей була присвячена відносинам України з міжнародними організаціями, зокрема «Україна і Європейський Союз», «Україна і НАТО», «Україна і ООН», «Україна і Рада Європи», «Україна і СНД», «Україна і ЮНЕСКО». Усі їх, за винятком першої, підготували співробітники МЗС України, які на той час очолювали відповідні підрозділи Міністерства. Нині вони знані українські дипломати, які багато зробили й роблять для утвердження української держави у світі. Автор першої статті — відомий науковець з Бельгії, доктор політичних і дипломатичних наук Роман Якемчук. Професор Якемчук був серед перших науковців діаспори, які приїхали в Україну й допомагали розбудовувати міжнародні зв'язки молодій державі. Його фундаментальна стаття — це сконденсована історія відносин України з ЄС, вона містить аналіз найважливіших документів і подій українсько-європейської співпраці. Роман Якемчук був прибічником якнайшвидшого входження України у Європейську співдружність і багато зробив для цього. Ця частина довідника була своєрідним посібником з основ зовнішньої політики України середини 90-х років ХХ століття.

Завершують довідник додатки. Один з них подає перелік держав, які визнали Україну як самостійну суверенну країну та встановили з нею дипломатичні відносини. Перелік містить дату визнання та дату встановлення дипломатичних відносин. Інший додаток подає перелік міжнародних міжурядових органі-

зацій і їх органів, членом яких була Україна станом на 7 липня 1996 року. При цьому було подано коротку інформацію про характер членства, а також дату участі України в тій чи іншій організації.

Співпраця Головної редакції Енциклопедії Сучасної України й МЗС України не обмежилася виданням названого довідника, вона має продовження в підготовці низки статей до Енциклопедії провідними науковцями Дипломатичної академії, працівниками МЗС, зокрема дипломатами, які допомагають належним чином висвітлювати на сторінках ЕСУ історію й сьогодення країн, в яких вони перебувають.

У далекому вже нині 2001 році на презентації 1-го тому ЕСУ був присутній міністр закордонних справ України Анатолій Зленко — проект мав міжнародний характер. Уперше після тривалого несприйняття (а то й ідеологічної боротьби) науковці України й діаспори почали разом працювати над спільним проектом, що став своєрідним паспортом держави, її візитівкою. Створення Енциклопедії Сучасної України стало пріоритетом для наукової та культурної еліти України та діаспори. Ідея професора Аркадія Жуковського отримала конкретне втілення.

Mykola ZHELEZNYAK,

Acting Director of the Institute of the Encyclopedic Research,

PhD in Philology

«DIPLOMACY OF MODERN UKRAINE» – FIRST ATTEMPT OF ENCYCLOPEDIA DIRECTORY

History of creation of the Modern Ukrainian Encyclopedia (MUE), whose thirteen volumes are being enjoyed by the Ukrainian readers, began in the middle of the 90's of the 20th century. It was time, when the Ukrainian diaspora scholars became full-fledged participants of the scientific process in Ukraine.

The National Academy of Sciences of Ukraine as the highest scientific institution of our country has engaged Ukrainian scientists from abroad to its members so that to establish closer contacts with foreign universities and research centers through their intermediary. It was at this time, when a number of leading international scientists of the Ukrainian origin were elected as foreign members of the NAS of Ukraine. Among them a prominent place was occupied by Professor Arkadii Zhukovskiy, who long worked with Professor Volodymyr Kubyovych on creation of the Encyclopedia of Ukrainian Studies (EUS) – a unique publication knowing no equals in the world. The specificity of this ten-volume Encyclopedia (the 11th complementary volume was published a few years after completion of the EUS project) primarily in the conditions and circumstances of its creation. The idea for this publication appeared in the early postwar years among Ukrainian scientists, who for various reasons found themselves in one of the camps near Munich. Ivan Rakows'kyi, Zenon Kuzelya and Volodymyr Kubyovych initiated in 1947 restoration of the Shevchenko Scientific Society and publication under its auspices the Ukrainian encyclopedia that would provide objective information about Ukraine and Ukrainian people, analyze from scientific standpoint the problems concealed or falsified in the USSR. The history of this encyclopedia is a topic for a separate publication. It is only worth mentioning that the EUS was

the largest scientific and cultural achievement of Ukrainians abroad and there was no academic, cultural, social, political or religious figure in Diaspora, who failed to notice this project. The EUS creators, most of them reposing in the cemetery of the town of Sarcelles near Paris, performed scientific and cultural heroic deed – they created Encyclopedia of the nation that lost its statehood.

It is known that the Ukrainian nation at that time had only one complete Encyclopedic publication – «General Ukrainian Encyclopedia» (GUE) in three volumes. It was created in Lviv in 1930–1935. Unfortunately, all attempts to initiate publication of the Ukrainian Encyclopedia first in Kharkiv and later in Kyiv failed. The Soviet party leaders put every effort to impede the Ukrainian encyclopedic project. Only in the mid 50's, the efforts of the Ukrainian intelligentsia were crowned with success and publication of the Ukrainian Soviet Encyclopedia (USE) was initiated. The Encyclopedia of Ukrainian Studies, whose publication started abroad, played here a significant role. Communist ideologists had to permit the USE publication trying to turn it into a powerful weapon in the struggle against Ukrainian nationalists and imperialists in general.

In the middle of the 90's of the 20th century, when the MUE project started, all this was already in history. Ukrainian scientists (both «continental» and the Diaspora), understanding the historical momentum, decided to bridge the gap of oblivion in the history of our people and country, to return forgotten or concealed names and events, to reconstruct objective scientifically grounded fair historical process, achievements of the Ukrainian literature, art, science and culture in all their manifestations. New European state was born or, better say, a state with a thousand years of history regained its independence. There were many burning problems and needs and it seemed to be not the right time to create the Encyclopedia, because more urgent problems were pending to be addressed, but Professor Zhukovskyyi arrived in Ukraine in 1995 specifically with the idea of the Encyclopedia. The President of the NAS of Ukraine Borys Paton not only understood him, but also fully supported and agreed to cooperate on this project. The MUE project developed slowly, there were many problems and many problems still remain, but enthusiasm of creators of the new Encyclopedia – Encyclopedia of independent Ukraine was overwhelming.

The editorial board was unanimous in deciding the MUE format. It should be objective, impartial, apolitical publication that will provide the image of our country of the 20th–21st centuries in all dimensions. Most of the problems emerged with the preparation of articles on the institutions that appeared in the independent Ukraine and their key personnel, the diplomatic service being among them. The Ukrainian diplomacy has its own history and there exist a considerable number of materials, but specifics of encyclopedic publication characterized by certain features of the information presentation required expanding data sources, searching for new materials and their synthesis.

The Encyclopedic Directory «Diplomacy of Modern Ukraine», which was prepared in 1997 by the MUE editorial board in cooperation with the Historical and Archival Department of the Ministry of Foreign Affairs (MFA) of Ukraine was a kind of testing for publication in the Encyclopedia. The articles contained in the Directory were included with certain amendments to some MUE volumes. Why was «Diplomacy» chosen for testing encyclopedic edition? First of all because this area, except for some personalities, was not presented in the EUS, which served as a model for the MUE. Moreover, this edition, according to its compilers, was called to bridge the information gap on the current state of diplomatic service in the country, because at that time there was no complete publication devoted solely to the main directions of the foreign policy of Ukraine and its diplomats. The Yearbook «Ukrayina Dyplomatychna» did not exist yet.

Articles on the first ambassadors of Ukraine, who worked in the countries that recognized the independence of our country, formed the core of the «Diplomacy of Modern Ukraine» Directory.

In addition, the Directory contained several articles on Ukrainian diplomats, who worked for the Soviet Union. Unfortunately, senior representatives of the Ukrainian diplomacy in the UNR period, the Ukrainian State of Hetman Pavlo Skoropads'kyi and the Directorate headed by Symon Petlyura were not presented. Certainly these figures took their decent place on the pages of MUE. The Directory actually represented the first echelon of the diplomats of independent Ukraine. Yurii Kochubei, who at that time was the Ambassador of Ukraine to France, actively collaborated with the editorial board of the Directory, had close contacts

На презентації 1-го тому ЕСУ в Українському домі. Київ, 2001 р. Зліва направо: Володимир Баранецький, голова Фондації приятелів Енциклопедії Українознавства (США), Аркадій Жуковський, голова НТШ в Європі, Ярослав Яцків, директор Головної астрономічної обсерваторії НАН України, Анатолій Зленко, міністр закордонних справ України
During presentation of the «Modern Ukrainian Encyclopedia». Kyiv, 2001. Left to right: Volodymyr Baranetskyi, Head of the Foundation of Ukrainian Studies Encyclopedia Supporters (USA), Arkadii Zhukovskiy, Head of the Shevchenko Scientific Society in Europe, Director of the Main Astronomical Observatory of the NASU, Anatolii Zlenko, Foreign Minister of Ukraine

with the Shevchenko Scientific Society in Europe and befriended with its Chairman, Professor Arkadii Zhukovskiy.

General articles including information on the first special higher educational institution for diplomats, the Diplomatic Academy of Ukraine at the MFO of Ukraine occupy one third of the Directory.

The fundamental article «Foreign Policy of Ukraine», prepared by Gennadii Udoenko, gave a panorama of international life of our country. It was expanded and specified by an article of Pavlo Sultans'kyi on the international initiatives in Ukraine.

A number of articles was devoted to Ukraine's relations with international organizations including the «Ukraine and the European Union», «NATO and Ukraine», «Ukraine and the United Nations», «Ukraine and the Council of Europe», «Ukraine and the CIS», «Ukraine and UNESCO». All of them, except the first one, were

prepared by the employees of the MFA of Ukraine, who at that time headed the relevant MFA departments. All of them are the known Ukrainian diplomats who have done and are doing a lot for establishment of the Ukrainian state in the world. Author of the first article is a famous scholar from Belgium, Doctor of political and diplomatic sciences Roman Yakemchuk. Professor Yakemchuk was among the first diaspora scientists, who came to Ukraine and help build international relations of the young state. His fundamental article is a condensed history of relations between Ukraine and the EU providing analysis of the most important documents and events of the Ukrainian-European cooperation. Professor Roman Yakemchuk advocated accession of Ukraine into the European Community and has done a lot for this. This part of the Directory was a kind of guide to the foundations of the foreign policy of Ukraine mid 90's of the 20th century.

The Directory is completed with Annexes. One of them provides the list of states that recognized Ukraine as an independent sovereign state and established diplomatic relations with the country. The list includes the date of recognition and the date of the establishment of diplomatic relations. Another Annex provides the list of international intergovernmental organizations and their bodies, of which Ukraine was a member as of July 7, 1996. There is a brief description of the nature of membership and the date of Ukraine's accession in a particular organization.

Cooperation of the MUE editorial board and the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine is not limited to publication of this Directory. It has continued by preparation of a series of articles for the Encyclopedia by the leading scientists of the Diplomatic Academy of the MFA, including diplomats that help to properly cover on the MUE pages history and the present of countries they stay.

Back in 2001, the Minister of Foreign Affairs of Ukraine Anatolii Zlenko took part in presentation of the 1st MUE volume as the project was international. For the first time after a long rejection (or even ideological struggle) the scientists of Ukraine and the diaspora began to work together on a joint project, which became a kind of identity card of the state, its distinguishing feature. Creating the Modern Ukrainian Encyclopedia has become a priority for the scientific and cultural elite of Ukraine and the Diaspora. The idea of Professor Zhukovsky came true.